Θανάσης Φωτίου, *Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα. Η αιματηρή πορεία του Φριτς Σούμπερτ και του ελληνικού «Σώματος Κυνηγών» στην κατοχική Κρήτη και Μακεδονία*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 520.

Η ημιτελής τιμωρία του Σούμπερτ

Από τον ΙΑΣΟΝΑ ΧΑΝΔΡΙΝΟ

Η αιματηρή δράση του γερμανού επιλοχία Φριτς Σούμπερτ και του ελληνικού παραστρατιωτικού του τμήματος στην κατοχική Ελλάδα μοιάζει με ανατομία πολλαπλών εγκλημάτων. Μετουσιώνοντας παιδικές μνήμες σε άρτια ιστορική αφήγηση, ο Θανάσης Φωτίου μας ταξιδεύει στον εφιαλτικό κόσμο του σκληρού δωσιλογισμού και των γερμανικών αντιποίνων επανεισάγοντας τον λησμονημένο παράγοντα «ξένη κατοχή» στον ευρύ κύκλο συζήτησης που έχει ανοίξει η μελέτη της βίας του 1941-1944.

Οι ιστορίες του παρελθόντος δεν έχουν όλες τη μοίρα των ειρηνικών ανθρώπων που πεθαίνουν ήσυχα, τους θυμούνται οι συγγενείς και οι χωριανοί όσο κρατάνε τα μνημόσυνα, και μετά σιγά σιγά η θύμησή τους όλο και ξεμακραίνει, μικραίνει, γίνεται σαν μια κουκίδα, ένα σημαδάκι στη συλλογική μνήμη. Μερικές από αυτές πεθαίνουν βίαια και η εκδίκηση τις κρατά ζωντανές για χρόνια[1].

Αντώνης Λιάκος

Ο ρωμηός, ο σπιούνος...
Σπορά του διαβόλου.

Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος

Η συγχωρεμένη γιαγιά μου, Ελένη, ήταν πάντοτε πρόθυμη να γεμίζει τα κυριακάτικα μεσημέρια μου με ιστορίες από την Κατοχή –υποκινούμενες πάντα από δικές μου επίμονες ερωτήσεις– στον τόπο όπου γεννήθηκε, τα Γιαννιτσά Πέλλας. Αν υπήρχαν πέντε ιστορίες που συνήθιζε, ακόμα κι αν ήταν ιδιαίτερα οδυνηρές, να επαναλαμβάνει, οι δύο σίγουρα αφορούσαν έναν κακομούτσουνο Γερμανό που μιλούσε ελληνικά και είχε τρομοκρατήσει τους κατοίκους με τα ακόλουθα λόγια: «Όποιον ντω να κάθεται στο καφενείο, τα τον σκοτώνω εγκώ ο ίντιος». Πέρα από τη δική μου εμμονή, η γιαγιά μου είχε προσωπικούς λόγους να ανακαλεί στη μνήμη της τον χολερικό Φριτς Σούμπερτ. Εκτός από το μακελειό της «ημέρας του Σταυρού» του '44 που την ανάγκασε, μαζί με χιλιάδες άλλους, να καταφύγει στο Πάικο από όπου κοιτούσε τις στήλες καπνού να σημαδεύουν τα σπίτια της κατεστραμμένης πόλης, ο «κακομούτσουνος» είχε σκοτώσει και τον αγαπημένο της νονό και τότε δήμαρχο Γιαννιτσών, Θωμά Μαγκριώτη.

Αυτή η εισαγωγή σε προσωπικό τόνο, περιλαμβάνει έναν προβληματισμό. Πως καμιά φορά, η ιστορία, ως έμπνευση και ως ακαδημαϊκή ενασχόληση, επιστημονική πειθαρχία και αφηγηματική τεχνική, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από προσωπικές ιστορίες του παρελθόντος που μας περιτριγυρίζουν και δεν μας αφήνουν να ησυχάσουμε. Κάποιες σβήνουν από τη μνήμη, άλλες μετατρέπονται διαδοχικά σε τραύματα και οίστρο και ζυμώνονται για χρόνια μέσα σε ένα μονίμως επεξεργαζόμενο πλαίσιο κατανόησης των αναπάντητων «πώς» και των βασανιστικών «γιατί». Ενίοτε, η ωρίμανση και η εκροή τους πραγματοποιείται με τη μορφή επιστημονικού λόγου υψηλής ποιότητας. Αυτή είναι και η περίπτωση του ιστορικού και πανεπιστημιακού καθηγητή στον Καναδά, Θανάση Φωτίου. Βιώνοντας ως μικρό παιδί τον εμπρησμό της γενέτειράς του, Μαραθούσας Χαλκιδικής, τον Ιούνιο του 1944, κράτησε μέσα του ζωντανές εικόνες και θραύσματα οικογενειακών αφηγήσεων, «σαν ένα[ν] εφιάλτη που αρνείται να εξαφανιστεί» (σελ. 25). Με αφετηρία την «ικανοποίηση μιας περιέργειας», όπως εξομολογείται ο ίδιος, ξεκίνησε μια πολύχρονη ιστορική έρευνα σε ελληνικά και γερμανικά αρχεία, πρακτικά δικαστηρίων, δημοσιευμένες ή αδημοσίευτες γραπτές μαρτυρίες, δεκάδες ηλεκτρονικά μηνύματα και «τηλεφωνικές» συνεντεύξεις (πρωτότυπη μέθοδος που εκμηδένισε την απόσταση Καναδάς-Ελλάδα και κατέδειξε την χρησιμότητα –υποθέτω– του Skype για τους ιστορικούς...). Το αποτέλεσμα κυκλοφόρησε πολύ πρόσφατα σε έναν πολυσέλιδο τόμο ο οποίος ταράζει τα (ήδη υπερβολικά ταραγμένα) ύδατα της ελληνικής κατοχικής ιστορίας. Το βιβλίο *Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα* βιογραφεί τον διαβόητο γερμανό επιλοχία της Στρατιωτικής Αστυνομίας (Feldgendarmerie) Φριτς Σούμπερτ και ιχνηλατεί τη δράση του «Σώματος Κυνηγών», δηλαδή του αποσπάσματος που ο ίδιος οργάνωσε και διοίκησε από τον Ιούνιο του 1942 έως τον Οκτώβριο του 1944 στην κατεχόμενη Ελλάδα. Αυτό το απόσπασμα θανάτου που δεν αριθμούσε πάνω από 150 άνδρες και δεν υπαγόταν τακτικά ή οργανικά σε καμία μονάδα της Βέρμαχτ –στα φειδωλά στρατιωτικά έγγραφα αναφέρεται απλώς ως «Jagdkommando Schubert»– φέρεται να εξόντωσε πάνω από 600 αμάχους (μια πηγή ανεβάζει τον αριθμό σε 3.000) σε περίπου 40 χωριά και κωμοπόλεις της Κρήτης και της Μακεδονίας –ίσως περισσότερα από κάθε άλλη μονάδα της Βέρμαχτ ή των Βάφφεν Ες-Ες–, με αποκορύφωμα τα ολοκαυτώματα του Χορτιάτη (2 Σεπτεμβρίου 1944) και των Γιαννιτσών Πέλλας (14 Σεπτεμβρίου 1944). Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο της ιστορίας; Το σώμα των αδίστακτων δολοφόνων του ήταν επανδρωμένο αποκλειστικά από Έλληνες –Κρητικούς και Μακεδόνες– ντυμένους με γερμανικές στολές.

«ΣΑΣ ΑΡΕΣΕΙ Ο ΣΟΥΜΠΕΡΤ;»

Πρωταγωνιστής του βιβλίου είναι ένας από τους χειρότερους εγκληματίες πολέμου που έδρασαν στα Βαλκάνια, άτομο μυθοποιημένο όσο ελάχιστα στην κατοχική Ελλάδα. Χάρη στον συγγραφέα έχουμε για πρώτη φορά ένα πλήρες βιογραφικό του και μια προσεκτική διαχείριση των μύθων που καλύπτουν τη ζωή, τη δράση και το τέλος του Φριτς Σούμπερτ. Μας εξηγείται πώς οι αναπόφευκτες «τρύπες» δεν οφείλονται μόνο στην έλλειψη στοιχείων, αλλά και στη διαστρεβλωτική επίδραση που προκαλούσαν στον απλό κόσμο μερικά ειδικά χαρακτηριστικά, όπως η ελληνομάθεια, ο σαδισμός και το εντελώς «μη-γερμανικό» παρουσιαστικό του («*μούρη μακρόστενη, κοντρά μυωπικά γυαλιά, κοντός, λιγνός, με μεγάλη καμπουρωτή μύτη, δεν φαινόταν και πολύ Γερμανός*», σελ. 58), όλα αφορμές για ευφάνταστες ερμηνείες που και ο ίδιος συνήθιζε να καλλιεργεί.

Ο Φρειδερίκος (Φρήντριχ) Χέρμαν Σούμπερτ γεννήθηκε το 1897 στο Ντόρτμουντ της Βεστφαλίας από γονείς που προέρχονταν από την εργατική τάξη. Υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, «ενδεχομένως στην Τουρκία» (όπου «πιθανόν» παρασημοφορήθηκε με ένα από τα σπανιότερα πολεμικά παράσημα του Κάιζερ, την «σιδηρά ημισέληνο») και επανήλθε στην Τουρκία μετά το 1920 όπου «φέρεται» να πρόσφερε τις υπηρεσίες του στον κεμαλικό στρατό. Τα λίγα εξακριβωμένα στοιχεία της προπολεμικής του ζωής αφορούν το γάμο του με μια Ιταλίδα στη Σμύρνη το 1925 και τη μετοίκησή του στην Αλεξάνδρεια, όπου έζησε τα επόμενα δεκαπέντε χρόνια. Το 1939, ο Φριτς Σούμπερτ κατείχε γλώσσες «περίεργες για τον μέσο Γερμανό» –τουρκικά, ελληνικά, ιταλικά και αραβικά– και διέθετε έναν «λεβαντίνικο αέρα» που θα αποδεικνυόταν πολύ χρήσιμος στη συνέχεια. Με την κήρυξη του Πολέμου, επέστρεψε στην Γερμανία όπου εντάχθηκε στον Εφεδρικό Στρατό (Ersatzheer), έγινε δεκανέας

και τοποθετήθηκε ως διερμηνέας σε διάφορα φρουραρχεία στην κατεχόμενη Κρήτη, ίσως κατόπιν δικής του αιτήσεως. Σε μαρτυρίες καταγράφεται η «περίεργη συνήθειά του» να επισκέπτεται εκτός υπηρεσίας τους προσφυγικούς μαχαλάδες του Ρεθύμνου και των Χανίων και να συζητά με ηλικιωμένους Μικρασιάτες στα τουρκικά και στα ελληνικά, διασπείροντας μάλιστα πληροφορίες περί δήθεν ελληνικής καταγωγής, ακόμα και γέννησης στο Ηράκλειο. Αν αποκλείσει κανείς πιθανά ψυχολογικά κίνητρα («συναισθήματα κόμπλεξ που δημιουργήθηκαν μέσα του κατά τις επαφές που είχε με Έλληνες της Τουρκίας», σελ. 62), θα πρέπει να συσχετίσει αυτή την, ακόμα ανεξιχνίαστη, στρατηγική της μυθοπλασίας με την ένταξη του Σούμπερτ στον τομέα της κατασκοπείας (Abwehr). Τον Αύγουστο του 1941, πραγματοποιεί τον πρώτο του φόνο στο Όρος Ρεθύμνου, στο πλαίσιο μιας επιχείρησης αντικατασκοπίας, όπου απέδειξε τη σκληρότητά του αλλά και την ικανότητά του να συνεργάζεται με τους ντόπιους πληροφοριοδότες, «*λόγω των προσόντων του και του ενδιαφέροντός του στον τομέα αυτό*» (σελ. 79). Θα ακολουθήσει η συγκρότηση ενός στρατιωτικού τμήματος ελλήνων εθελοντών υπό την τυπική, τραγελαφική επωνυμία «Εθνικό Απόσπασμα Καταδιώξεως Κακοποιών (ΕΑΚΚ)» που μέχρι τον Ιανουάριο του 1944 σκότωσε κάπου 250 αθώους χωρίς καμία διαδικασία, λεηλάτησε και κατέστρεψε χωριά και στους τέσσερις νομούς της Κρήτης.

Αμέσως μετά, «ο αιμοσταγής σφαγιαστής» άφησε τη σφραγίδα του και στη Μακεδονία όπου μετατέθηκε, πρωταγωνιστώντας σε αντιαντάρτικες επιχειρήσεις στη Χαλκιδική και στην Πέλλα. Τα ανδραγαθήματά της τρομοκρατικής του ομάδας στη Μακεδονία δικαιολογούν μεταπολεμικές αποτιμήσεις τύπου «αν υπήρχαν 10 Σούμπερτ, δεν θα υπήρχαν Έλληνες».

Μετά την υποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1944, ο Σούμπερτ έπεισε τα συμμαχικά στρατεύματα που συνέκλιναν στην καρδιά της ναζιστικής αυτοκρατορίας πως ήταν έλληνας όμηρος σε στρατόπεδο συγκέντρωσης και προσπάθησε να εισέλθει ξανά στο ελληνικό έδαφος με ψεύτικα στοιχεία, προσπαθώντας να φτάσει στην Αλεξάνδρεια. Αναγνωρίστηκε όμως στο αεροδρόμιο, συνελήφθη και παραπέμφθηκε σε στρατοδικείο για τις ανήκουστες εγκληματικές του πράξεις. Ο τυφεκισμός του στις 22 Οκτωβρίου 1947 πίσω από τις Φυλακές Επταπυργίου στην Θεσσαλονίκη ήταν ο ταιριαστός επίλογος στη ζωή ενός χασάπη και, παράλληλα, ελάχιστη δικαίωση των θυμάτων σε μια Ελλάδα που παρέβλεπε σκανδαλωδώς τις κατοχικές αμαρτίες των Ναζί και των συνεργατών τους.

Σ. Ιορδανίδης / Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

22 Οκτωβρίου 1947. Ο Σούμπερτ μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα, στην περιοχή που ονομαζόταν και «τόπος κρανίου», πίσω από τις φυλακές Επταπυργίου της Θεσσαλονίκης.

ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΟΓΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ

Για να διαχωρίσει την πραγματική ιστορία από το εφιαλτικό μυθιστόρημα και να εντοπίσει ψήγματα αλήθειας κάτω από τόνους μυθοπλασίας και αμφισβητούμενων στοιχείων, ο συγγραφέας παραμένει στρατευμένος σε μια προσπάθεια κατανόησης του ιστορικού τόπου και χρόνου. Η αυλαία ανοίγει στην Κρήτη του 1941-42, έναν τόπο συγκλονισμένο από το κύμα αντιποίνων που ακολούθησε την εισβολή των αλεξιπτωτιστών, καθώς η ομόθυμη αντιστασιακή διάθεση του πληθυσμού και ο βρετανικός παράγοντας που την υποδαύλιζε ήλθαν σε ευθεία σύγκρουση με την απόλυτη γερμανική σκληρότητα. Οι πρώτες δολοφονίες διορισμένων κοινοταρχών από τους (μη κομμουνιστές) κρητικούς αντάρτες τον Μάιο του 1942 έστελναν το μήνυμα της ασυμβίβαστης εχθρότητας με τους συνεργάτες, με την έγκριση των βρετανών αξιωματικών[2]. Ένα μήνα αργότερα, εκτελέστηκαν σε αντίποινα 62 προύχοντες, γεγονός που προκάλεσε τεράστια αίσθηση και έξω από τη μεγαλόνησο. Από την αρχή της Κατοχής είχαν εκτελεστεί μεμονωμένοι αντιστασιακοί ή μικρές ομάδες με συγκεκριμένες κατηγορίες, όπως οπλοκατοχή, πράξεις δολιοφθοράς, κλοπή στρατιωτικού υλικού, απεργίες κ.ά. Τώρα οι εκτελέσεις γίνονται μαζικότερες και οι σφαίρες βρίσκουν για πρώτη φορά πολίτες άσχετους με τις κυρίως επιθέσεις, απλώς επειδή βαρύνονταν, κατά την εκτίμηση των εκτελεστών τους, με «αντιαξονική συμπεριφορά». Για τους λιγότερο αφελείς, αυτό σήμαινε πως, σε περίπτωση νέων ενεργειών, κανείς δεν αποκλειόταν a priori από την εκδίκηση των κατακτητών[3], προφητεία που θα επαληθευθεί δραματικά στη Βιάννο και σε αναρίθμητα κρητικά χωριά.

Δεύτερο σκηνικό, το μωσαϊκό της Μακεδονίας του '44, με τις πολυάριθμες αντιαντάρτικες πολιτοφυλακές των τουρκόφωνων Ποντίων, τους γερμανοντυμένους δωσίλογους του συνταγματάρχη Γεωργίου Πούλου, τον υπόκοσμο των Ταγμάτων Ασφαλείας της Θεσσαλονίκης υπό την ηγεσία των δύο Αντώνηδων, Δάγκουλα και Βήχου κ.ά[4]. Μέσα σε ένα περιβάλλον 10.000 ενόπλων αντικομμουνιστών με χαρακτηριστική αυτονομία και ασυλία δράσης (σελ. 219), οι 70-80 άντρες του Σούμπερτ έμοιαζαν τα «μικρά πιράνχας του δωσιλογισμού»[5] και επιδόθηκαν, θα 'λεγε κανείς, σε μια «επαγγελματική» άμιλλα θηριωδιών που σημάδεψαν την Κρήνη, την Περιστερά, τη Νέα Μάδυτο, το Ασβεστοχώρι, τη Μαραθούσα, τον Χορτιάτη και τα Γιαννιτσά.

Εδώ υπάρχει και ένα από τα ελάχιστα «μείον» της ανάλυσης: στις 50 σχεδόν σελίδες που αφιερώνει ο συγγραφέας στα γεγονότα του Χορτιάτη συζητά εκτενώς την χαοτικά αντίστροφη αναλογία ανάμεσα στην κτηνωδία της σφαγής και τη βαρύτητα της προηγηθείσας αντάρτικης ενέδρας. Να σημειώσουμε ότι, παρά τον σκεπτικισμό και την ευθυκρισία που γενικώς διακρίνει το βιβλίο, το ιδιαίτερα εύκολο και ρηχό συμπέρασμά ότι η «*άνευ προηγουμένου θηριωδία εναντίον των γυναικοπαίδων του Χορτιάτη οφειλόταν κατά πρώτον στην απρόκλητη επίθεση της αντάρτικης ομάδας [του ΕΛΑΣ] εναντίον υπηρεσιακών αυτοκινήτων*» (σελ. 354) αφαιρεί πόντους από μια έρευνα που, υποτίθεται, κατανοεί τη λογική (και το παράλογο) των γερμανικών αντιποίνων, ειδικά όταν το αμέσως επόμενο λουτρό αίματος στα Γιαννιτσά (σελ. 355-368) προσφέρει την καλύτερη απόδειξη πως ο Σούμπερτ έθυε χωρίς αφορμή.

Το βιβλίο δεν υποκύπτει σε μεταφυσικές ερμηνείες όταν μας εξηγεί πώς ένα χαμηλόβαθμο στέλεχος της στρατιωτικής ιεραρχίας μπόρεσε να αναδειχθεί σε πρωταγωνιστή της αιματοβαμμένης ελληνο-γερμανο-ελληνικής αναμέτρησης. Στην Κρήτη των ναζιστικών γεωστρατηγικών συμφερόντων και στη διοικητικά κατακερματισμένη Μακεδονία[6] όπου θριάμβευε η ένοπλη συνεργασία, συνήθως προκρίνονταν αποκλειστικά λύσεις που εξασφάλιζαν την αποδυνάμωση της Αντίστασης και άνθρωποι που ακολουθούσαν το πνεύμα της αμείλικτης καταστολής. Ο Σούμπερτ ήταν ένας «αναλώσιμος» στρατιώτης, αποφασιστικός και αδίστακτος, με δυνατή κρίση που του επέτρεπε να αποκωδικοποιεί τις στρατιωτικές απαιτήσεις της κατοχικής διοίκησης και, παράλληλα, αρκετά σαδιστής ώστε να προσωποποιεί μια επιτυχημένη εφαρμογή της πολιτικής των αντιποίνων από τα κατώτερα κλιμάκια. Όταν τα δύο «προσόντα» συναντώνται σε ένα πρόσωπο, τότε παράγονται πρακτικές, φαινόμενα και συμβολισμοί με υπερτοπικές διαστάσεις.

Καθόλου μεταφυσική δεν είναι

και η εξήγηση του φαινομένου των «γερμανοντυμένων» Ελλήνων. Το βιβλίο μπορεί να κριθεί και μόνο βάσει του πείσματος και της εμβρίθειας με την οποία προσεγγίζει ένα από τα τελευταία θέματα ταμπού της ιστοριογραφίας της δεκαετίας του'40. Η ανίχνευση του δωσιλογικού φαινομένου στις κοινωνικές του συνιστώσες εκκινεί από απλές παραδοχές που επιζητούν την ένταξή του στο πλαίσιο της ξένης κατοχής. Όπως φαίνεται και στην έρευνα του Θανάση Φωτίου, μέσα από την προπαγάνδα του «εσωτερικού εχθρού» και της κατάδειξης υπόπτων για ανατρεπτική δράση, οι δωσίλογες κυβερνήσεις και τα δίκτυά τους στις επαρχιακές πόλεις και τα κεφαλοχώρια είχαν αναλάβει το πολιτικό «ραφινάρισμα» της ναζιστικής τρομοκρατίας. Μολονότι η ευθύνη αποδιδόταν συλλήβδην στους κομμουνιστές, οι πάντες γνώριζαν πως δεν ήταν όλοι οι αντιστασιακοί κομμουνιστές (ειδικά στην Κρήτη). Ακολουθήθηκε έτσι ο στρατηγικός στόχος, να χωριστεί ο πληθυσμός σε δύο στρατόπεδα: τους «αθώους», «εθνικόφρονες» πολίτες από τη μια και τους «ενόχους», αριστερούς ταραχοποιούς με σκοτεινούς πολιτικούς σκοπούς από την άλλη. Το συγκεκριμένο σχήμα εθνικής κατηγοριοποίησης όχι μόνο εξυπηρετούσε τους στρατηγικούς στόχους του κατακτητή, αλλά τροφοδοτούσε την αναπόφευκτη (εμφύλια) διαμάχη που εκ των πραγμάτων σοβούσε ανάμεσα σε ένα αντιδραστικό, νομοταγές κράτος και ένα πολύμορφο, δυναμικό αντιστασιακό κίνημα. Από τις αρχές του 1942, «ήταν σπάνιο ακόμη και το πιο απόμερο χωριό να μην είχε τουλάχιστον ένα κρυφό πληροφοριοδότη γνωστό ως V-Mann, δηλαδή έμπιστο» (σελ. 78). Τα δίκτυα της γερμανικής αντικατασκοπίας βασίστηκαν σε κοινοτάρχες πρόθυμους για συνεργασία, ενώ «*είναι αξιοσημείωτο ότι τέτοια όργανα ως επί το πλείστον ήταν οπαδοί του Λαϊκού Κόμματος, στους οποίους οι γερμανικές αρχές στηρίχθηκαν όταν πρωτοήρθαν στην Κρήτη*» (σελ. 82). Η συγκεκριμένη επισήμανση φωτογραφίζει τους κατοίκους του Κρουσώνα Ηρακλείου, του χωριού με το πιο «μελανό» κατοχικό μητρώο στην Κρήτη, από το οποίο ο Σούμπερτ στρατολόγησε 45 άτομα που αποτέλεσαν τον σκληρό πυρήνα του «Σώματος Κυνηγών» του, με πρωτοπόρα τα μέλη της οικογένειας του Μιχάλη Τζουλιά. Πώς εξηγείται μια τόσο ομόθυμη προθυμία, σε τόσο πρώιμο στάδιο (Ιανουάριος 1942)

Ιστορικό Μουσείο Γαλατά – Χανιά

Ο Σούμπερτ στο εδώλιο του κατηγορουμένου στη διάρκεια της δίκης του στην Αθήνα, που άρχισε στις 28 Ιουλίου και τελείωσε στις 5 Αυγούστου 1947.

και μάλιστα στο τελευταίο μέρος της Ελλάδας που θα περίμενε κανείς να συναντήσει γερμανόφιλους; Η εμφάνιση αυτής της δυναμικής φωλιάς φιλοναζιστών οφειλόταν κατά κύριο λόγο «στην γερμανοφροσύνη της οικογένειας των Τζουλιάδων [...] που ανήκε στην εύπορη τάξη του χωριού και ασκούσε επιρροή σε Κρουσανιώτες με τους οποίους διατηρούσε δεσμούς συγγένειας, αγχιστείας, συντεκνίας ή παρόμοιων πολιτικών πεποιθήσεων» και, αντίστοιχα, στη γενικότερη «αγγλοφιλία» που εξέφραζε η πλειοψηφία στο χωριό (σελ. 90-91). Συν τοις άλλοις, η κρητική περίπτωση μοιάζει να μην επαληθεύει τα πολυεργαλεία με τα οποία συνηθίζουμε να ερμηνεύουμε τον δωσιλογισμό: «*Ο αντικομμουνισμός* [...] *δεν έπαιξε σχεδόν κανένα ρόλο, γιατί στην Κρήτη, αντίθετα με ό,τι συνέβη στην ηπειρωτική Ελλάδα, δεν βρήκε έδαφος να αναπτυχθεί έως τότε σε υπολογίσιμο παράγοντα*» (σελ. 137).

Από τον Μάιο του 1942, οπότε σημειώθηκαν οι πρώτοι φόνοι-βεντέτες ανάμεσα στους Τζουλιάδες και την ομάδα τού επίσης κρουσανιώτη αντάρτη, Αντώνη Γρηγοράκη (καπετάν Σατανά), το χωριό θα μεταβληθεί σε πυρήνα του ένοπλου δωσιλογισμού στην Κρήτη και «επίκεντρο εγκληματικών δραστηριοτήτων» (σελ. 102). Ποιοι ήταν όμως οι «Σουμπερίτες» και τι μαθαίνουμε για αυτούς;

> Το μεγαλύτερο ποσοστό των Σουμπεριτών ήταν άτομα κατώτερης κοινωνικής και οικονομικής στάθμης –μικροί γεωργοί, αγροφύλακες, άνεργοι, τυχοδιώκτες, ζωοκλέπτες και διάφοροι κλέπτες– και, όχι σπάνια, χαμηλού διανοητικού επιπέδου, τα οποία παρακινήθηκαν να συνεργασθούν με τον εχθρό βασικά από την επιθυμία του πλουτισμού μέσω της συστηματικής λεηλασίας. Σε μια μικρότερη μερίδα εθελοντών συνετέλεσαν στην ένταξή τους συνδυαστικά η γερμανοφιλία, οι προσωπικές ή οικογενειακές διαφορές, οι κομματικές έριδες και, σε ελάχιστες περιπτώσεις, ο εξαναγκασμός (σελ. 137).

Αυτό που υπονοείται εδώ, είναι πως οι ανείπωτες αγριότητες των Κρουσανιωτών, που επί δυόμισι χρόνια πρωτοστάτησαν σε καταδόσεις, δολοφονίες και λεηλασίες από το Λασίθι μέχρι τα ορεινά χωριά της Πέλλας, τροφοδοτούνταν από την περιθωριακότητα της περίπτωσής τους. Πέρα από τη δεδομένη ροπή του ντόπιου κρητικού πληθυσμού στην παράνομη οπλοκατοχή και οπλοχρησία και τις παραδοσιακές «*συνήθεις διαμάχες και διενέξεις με βάση τις προσωπικές, οικογενειακές και κομματικές διαφορές, οι οποίες συχνά κατέληγαν σε βίαιες συγκρούσεις*» (σελ. 91), ήταν οι συνθήκες της Κατοχής στην Κρήτη που καθιστούν τόσο ορατές τις εξαιρέσεις του κανόνα. Το χάσμα ανάμεσα σε κατακτητές και κατακτημένους ήταν τόσο βαθύ, ώστε οι ντόπιοι δωσίλογοι ξεχώριζαν αισθητά μέσα στον κρητικό πληθυσμό, εξ ου και το «*ακατάσχετο μίσος εναντίον των Γκεσταπιτών, όπως συνήθως αποκαλούσαν τους Σουμπερίτες και γενικά τους δωσιλόγους*» (σελ. 440). Η διολίσθηση των «Σουμπεριτών» σε κτηνώδεις πράξεις –ανόμοιες με τα έργα και τις ημέρες κάθε άλλης δωσιλογικής οργάνωσης ή παραστρατιωτικού σώματος εκείνης της ταραγμένης εποχής– μοιάζει σαν αντίδοτο στην ανασφάλεια που προκαλούσε η de facto τοποθέτησή τους στο πολιτικό και κοινωνικό περιθώριο. Κι αν δεν μιλούσαμε μάλιστα με ιστορικούς αλλά με ιατρικούς όρους, η αποτέφρωση των 14 γυναικών στην Καλή Συκιά Ρεθύμνου (6 Οκτωβρίου 1943), «*πράξη που ξεχώρισε τον Σούμπερτ από τους άλλους Γερμανούς, οι οποίοι γενικά απέφευγαν την εκτέλεση και ιδιαίτερα το κάψιμο γυναικών*» (σελ. 400), και η αποτρόπαια σφαγή στον Χορτιάτη, με μητέρες και παιδιά να καρφώνονται με ξιφολόγχες και να πετιούνται στα φλεγόμενα κτίρια, ίσως να μπορούσε να εξηγηθεί ως αποτέλεσμα της ώσμωσης μερικών ψυχολογικά και κοινωνικά νοσηρών προσωπικοτήτων –του Σούμπερτ μη εξαιρουμένου.

Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ [7]

Μαντεύω πως αρκετοί θα αρχίσουν να διαβάζουν από το τέλος. Το τέταρτο και τελευταίο μέρος του βιβλίου μάς μεταφέρει στις δικαστικές αίθουσες όπου παίχτηκε η τελευταία πράξη του δράματος, με τα εγκλήματα (που εμείς ήδη έχουμε διαβάσει) να γίνονται γνωστά στην κοινή γνώμη. Ο Σούμπερτ καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε στις 22 Οκτωβρίου 1947. Σε αντίθεση με τον επίσης εκτελεσμένο για εγκλήματα πολέμου προϊστάμενό του, στρατηγό Μπρούνο Μπρόγιερ, δεν υπήρχαν αμφιβολίες ή ελαφρυντικά για αυτή τη γερμανική εκδοχή του «Αττίλα» (σελ. 410) που, σύμφωνα με τον βασιλικό επίτροπο του Ειδικού Στρατοδικείου Εγκλημάτων Πολέμου, Δημακόπουλο «*αναπνέει ακόμα και μολύνει την αίθουσα αυτή*» (σελ. 408). Μολαταύτα, το βιβλίο αποφεύγει να υπογραμμίσει όσο θα έπρεπε πως η δικαιωματική τιμωρία ενός «αιμοσταγούς σφαγέα» αποτελούσε, στην αντίστροφη ερμηνεία της, και ένα από τα άλλοθι της ελληνικής πολιτείας για την ατιμωρησία των υπολοίπων 911 Γερμανών που είχε εντοπίσει το νεοσύστατο Εθνικό Γραφείο Εγκλημάτων Πολέμου[8]. Για λόγους που μπορεί να εξηγήσει και ένας σύγχρονος, μετά το 1945, η Τσεχοσλοβακία καταδίκασε 16.000 γερμανούς εγκληματίες πολέμου, η Πολωνία 5.350, η Γιουγκοσλαβία 120 και η Ελλάδα 18 (εκ των οποίων οι 15 αφέθηκαν ελεύθεροι στη διετία). Η μεταπολεμική ελληνική κοινωνία πρέπει να αισθανόταν ιδιαίτερα ευτυχής που της έλαχε ένας σαδιστής και μισάνθρωπος επιλοχίας με διαταραγμένη ψυχική ισορροπία για να συμπυκνώσει στο πρόσωπό του μια ολόκληρη τετραετία πόνου, καταστροφής και θανάτου.

Φαίνεται πως το άλλοθι δεν λει-

τουργούσε μόνο οριζόντια αλλά και προς τα κάτω.

> Ο Σούμπερτ έγινε για τους Κρητικούς το εξιλαστήριο θύμα. Η κρητική κοινωνία δεν μπορούσε να συμβιβασθεί με την ιδέα ότι ήταν δυνατό δικοί τους άνθρωποι να παίξουν ρόλο «ταγματασφαλίτη» σε τόσο πρώιμη εποχή (1942), όταν στην κυρίως Ελλάδα οι δωσιλογικές ομάδες εμφανίσθηκαν πολύ αργότερα, προς το τέλος του 1943 και ιδίως το 1944 (σελ. 210).

Κανείς από τους «αιμοβόρους κτηνανθρώπους» του «Σώματος Κυνηγών» δεν εκτελέστηκε. Από τους 46 Κρουσανιώτες μόνο έξι εμφανίστηκαν στο δικαστήριο, ενώ οι μικρές ποινές για Κρήτες (και κυρίως για Μακεδόνες) Σουμπερίτες θα απογοητεύσουν όσους –συνεπαρμένοι από την αφήγηση– έλπιζαν σε ένα τέλος όπου οι καλοί δικάζουν και οι κακοί τιμωρούνται. Η πεζή πραγματικότητα ήταν μια γενικότερη απροθυμία της πολιτείας να τιμωρήσει κατοχικά εγκλήματα (ομού Γερμανών και Ελλήνων), αποφεύγοντας ένα σωρό βασανιστικά ζητήματα δικαίωσης ή ηθικής αποκατάστασης ανθρώπων και ομάδων, προκαλώντας απροθυμία και στον κόσμο, κινδύνευε να βρεθεί και κατηγορούμενος από «στημένες» διαδικασίες:

> Το εμφυλιοπολεμικό κλίμα δημιούργησε σοβαρά προβλήματα για όσους κλητεύονταν να μαρτυρήσουν εναντίον δωσιλόγων και συνεργατών του εχθρού. Εκτός από το φόβο ότι μπορούσαν να χαρακτηρισθούν αριστεροί ή κομμουνιστές, το γεγονός ότι πολλοί δωσίλογοι είτε απαλλάσσονταν είτε αποφυλακίζονταν χωρίς να εκτίσουν την επιβληθείσα ποινή για να ενταχθούν στις διάφορες κρατικές υπηρεσίες, ιδιαίτερα του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας, είχε αρνητική επίδραση ώστε πολλοί να μην παρουσιάζονται στις δίκες, όταν κλητεύονταν (σελ. 434).

Τελικά, η καθαρόαιμη Νέμεσις εξαντλήθηκε σε μερικά άγρια περιστατικά αυτοδικίας (η παρατήρηση «εσφάγη από αντάρτες» δεν είναι lapsus calami) στην Κρήτη. Στην περιοχή που ταυτίστηκε περισσότερο στις συνειδήσεις με την ασυμβίβαστη αντικατοχική στάση, η εφαρμογή του παραδοσιακού νόμου ανάγκασε ουσιαστικά και τα δικαστήρια Χανίων και Ηρακλείου να ποιήσουν την ανάγκη φιλοτιμία επιδικάζοντας τη θανατική ποινή σε πολλούς «ερήμην» δικασθέντες (μάλλον με τη λογική ότι, αφού δεν ήρθαν στο δικαστήριο, θα είναι ήδη νεκροί ή θα πεθάνουν έτσι κι αλλιώς).

Ιστορικό Μουσείο Γαλατά – Χανιά

Ο Σούμπερτ ως Δρεπανηφόρος Χάρος.

Εν κατακλείδι, η αρχική πρόθεση του συγγραφέα να φτιάξει ένα «αποκαλυπτικό» έργο δικαιώνεται. Χάρη στον Φωτίου μαθαίνουμε, μεταξύ άλλων, πως οι χειρότεροι του Σώματος Σούμπερτ, όπως οι αρχιεκτελεστές Τζουλιάς, Γερμανάκης και Καπετανάκης διέφυγαν τη Νέμεση και πέθαναν από φυσικά αίτια (πλην του τελευταίου που αυτοκτόνησε στο εξωτερικό). Και μόνο ο πλήρης ονομαστικός κατάλογος των Σουμπεριτών στο Παράρτημα ΙΙ (σελ. 475-485) αποζημιώνει ένα φιλοπερίεργο πολυσυλλεκτικό κοινό – ιστορικούς, Κρητομακεδόνες, περίεργους, συγγενείς θυμάτων ή θυτών, επίμονους «κυνηγούς φαντασμάτων». Ιδιαίτερα θα «ξεδιψάσει» όσους έχουμε δεινοπαθήσει από την αυστηρότητα κρατικών και ιδιωτικών αρχείων σε θέματα «προσωπικών δεδομένων».

Και, για να κλείσω πάλι σε προσωπικό τόνο, θα με ενδιέφερε να μάθω με ποιον τρόπο (δωροδοκία, εκβιασμό, προσωπική γοητεία;...) ο συγγραφέας προσπέρασε τον γραφειοκρατικό-νομικίστικο σκόπελο και μπόρεσε να ολοκληρώσει μια πληρέστατη ονοματολογική έρευνα που θα αξιοποιηθεί πολλαπλώς, και όχι μόνο από τους παροικούντες την Ιερουσαλήμ.

Το βιβλίο είναι αρτιότατο, σέβεται το υλικό του, τον αναγνώστη, και παρότι ανήκει στο είδος της ιστοριογραφίας που ονομάζουμε «ιστορία-καταγραφή», θέτει ποικίλους προβληματισμούς και ερωτήματα στο τότε και στο τώρα. Μας υπενθυμίζει, τόσο στο ευρύ αναγνωστικό κοινό όσο και στο εξειδικευμένο με την περίοδο ακροατήριο πως έχει ακόμα πολλά να ανακαλύψει για τα ταραγμένα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης. Συν το ενδιαφέρον μάθημα πως η ιστορία (και οι ιστορίες), όσο πιο οδυνηρές, προσωπικές και «εκδικητικές» είναι, τόσο περισσότερο οφείλουν να λέγονται με ονοματεπώνυμα. ■

---

[1] Αντώνης Λιάκος, «Το Παρελθόν Μας Ανήκει. Το Νυχτερινό Δρομολόγιο μιας Γενιάς». Εισαγωγή στο: Τάσος Δαρβέρης, *Μια Ιστορία της Νύχτας 1967-74*, Βιβλιοπέλαγος, Αθήνα 2002, σ. 9.

[2] Γεώργιος Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σσ. 198-201.

[3] Hagen Fleischer, «Deutsche "Ordnung" in Griechenland 1941-1944». Στο: Droulia Loukia, Fleischer Hagen (επιμ.), *Von Lidice bis Kalavryta. Widerstand und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg*, Metropol 1999, σσ. 151-224, Χρήστος Χρηστίδης, *Χρόνια Κατοχής 1941-1944. Σελίδες ημερολογίου.* Αθήνα 1971, σσ. 281 κ.ε. (ημερολόγιο, 7/6/1942).

[4] Στράτος Ν. Δορδανάς, *Έλληνες εναντίον Ελλήνων. Ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944*, Επίκεντρο 2006.

[5] Η καλύβα ψηλά στο βουνό, «Οι δωσίλογοι της Θεσσαλονίκης», 15/10/2011 (http://panosz.wordpress.com/2011/10/15/civil_war-121/. Τελευταία είσοδος: 18 Οκτωβρίου 2011).

[6] Χάγκεν Φλάισερ, «Γεωστρατηγικά σχέδια της Ναζιστικής Γερμανίας για τη μεταπολεμική Κρήτη». *Τα Ιστορικά*, τχ. 16 (Ιούνιος 1992), σσ. 135-158.

[7] Δημήτρης Α. Ξυριτάκης, *Λόγω Τιμής. Ιστορίες κρητικής βεντέτας.* Μελάνι, Αθήνα 2010.

[8] Eberhard Rondholz, «Rechtsfindung oder Täterschutz? Die deutsche Justiz und die "Bewältigung" des Besatzungsterror in Griechenland». Στο: Droulia Loukia, Fleischer Hagen (επιμ.), *Von Lidice bis Kalavryta. Widerstand und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg*, Metropol 1999, σσ. 225-267.